
Muhammed Müctehid Şebusteri, *Hermenötik, Kur'an ve Sünnet*

Çev. Abuzer Dişkaya (İstanbul: Mana Yayınları, 2012), 405 s.

Kum medreselerinde eğitim gören ve daha sonra Almanya'da bulunan Şebusteri, burada batı kültürü ve felsefesiyle tanışmıştır. Tahran üniversitesinde kelim ve İslam felsefesi alanında dersler vermiştir. 1979 yılındaki İran devriminden sonra siyasi ve dini alandaki değişimin, yazarın düşünce dünyasında etkili olduğu görülmektedir. Devletin mutlaklaştırarak topluma sunduğu dini düşünce karşısında Şebusteri, hermenötik teknikleriyle çoğulcu yeni bir dini düşüncenin imkânını dile getirmektedir.

İranlı düşünür Şebusteri'nin kaleme aldığı eser bir dizi makalenin toplandığı iki ana bölüm ve üç ek bölümden oluşmaktadır. Yazar, bu eserde genel olarak ilahi olanın beşeri öncüller ekseninde anlaşıldığı, böylece dini de olsa hiçbir düşüncenin sorgulama ve eleştiriden muaf olamayacağını; klasik İslam düşüncesine kaynaklık eden beşeri öncüllerin tespit edilip kritik edilmesi gerektiğini; müfessirlerin sahip olduğu bu beşeri öncüllerin çağın ihtiyaçlarına göre revize edilmesi zorunluluğunun bulunduğunu nihayetinde de tefsir ve anlamının mahiyeti ve öncüllerinin, hangi süreç ve aşamalardan geçerek hermenötik bir yöntemle incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Kitabın birinci bölüm başlığı "Müfessirlerin Sahip Olduğu Ön Kabul ve Beklentiler" olarak adlandırılmıştır. Şebusteri, her metnin gizli bir anlamı olduğunu belirterek bu metinlerin delalet ettiği anlamın ancak tefsir edilmesiyle anlaşılabileceğini söylemektedir. Ona göre anlamak amacıyla bir metnin tefsir edilmesi üç temel eleştirel bakış açısı ve kabule dayanmaktadır. İlk olarak bir metin ancak tefsir edilerek doğru bir şekilde anlaşılabilir. İkinci olarak bir metin farklı şekillerde tefsir edilebilir. Metinler farklı varlık katmanlarına sahip oldukları için anlamları apaçık değildir. Son olarak da metnin

doğru anlamının tespit edilip gerekçelendirilmesi gerekmektedir. (ss. 27-29)

“Tefsirin Öncül ve Kurucu Unsurları” alt başlığında yazar hermenötikle ilgilenen düşünürlerin araştırmalarının tefsirle ilgili önemli meselelerin ortaya çıkmasını ve tartışılmasını sağladığını düşünmektedir. Bu kitabın konularının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak beş temel ilkeyi özet halinde açıklayan yazarımızın dikkat çektiği temel ilkelerin birincisi, müfessirin sahip olduğu ön kabul ve ön bilgilerin sebep olduğu hermenötik döngüdür. Bu döngüye göre anlamak ya da açıklamak şeklinde olsun bilgi ve bilmenin ortaya çıkabilmesi müfessirin konuyla ilgili bir ön kabul ve ön bilgiye sahip olmasını gerektirmekte böylece; herkes bilgi sahibi olmak istediği şeye dair önceden yüzeysel de olsa genel bir bilgiye sahip olabilmektedir. (ss. 30-31) Şebusteri’nin kitabının daha iyi anlaşılması için dikkat çektiği beş temel ilkenin ikincisi ise, müfessiri yönlendiren ön kabul ve ön beklentilerdir. Anlamanın kurucu unsurlarından sayılan bu husus müfessiri metin hakkında soru sorarak anlama çabasına zorlar. Dini metinler insanlığın kaderiyle ilgili olan varlığın anlamı hakkında konuşurlar. Bu sebeple müfessirin kendi ön kabul ve beklentilerini ıslah ederek revize etmesi gerekmektedir. Yazarın tabiriyle bu iş özel bir yetenek ve çaba gerektirir dolayısıyla dini metinlerin müfessiri olmak filozof veya arif olmaktan çok daha zordur. (s. 39)

Temel ilkelerin üçüncüsü tarihi sorgulama (tarihi eleştiri yöntemi) veya müfessirin kendi tarih anlayışıdır. Yazara göre ön kabul, önsel bilgiler, eğilimler, beklentiler, sorular ve diğer müfessirlerin yöntemlerini bilmek metnin anlamını tespit etme ve mesajını ortaya çıkarmaya vesile olmaktadır. Burada müfessirin, “tarihi sorgulama” diye adlandırılan bir işi yapması gerekmektedir. Şebusteri müfessirin yapması gereken bu tarihi sorgulamayı “tarihe kulak vermek” olarak adlandırmaktadır. Müfessir bu aşamada şu sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır; Metnin yazılma sebebi, müellifin beklentisi, müellifin konuştuğu ve muhatabın içinde yaşadığı tarihi ve kültürel şartlar ile müellifin sahip olduğu dilsel imkânlar nelerdir? Şebusteri’ye göre bu sorulara tarihsel analiz yöntemiyle mantıklı cevaplar verilebilir. (ss. 40-41) Şebusteri’nin anlamı etkileyen temel ilkeler olarak gördüğü dördüncü ilke ise, metnin merkezi an-

lamının ortaya çıkarılmasıdır. Metnin merkezi anlamından kastedilen ise metnin bütün konularının etrafında şekillendiği temel fikir ve bakış açıdır. Metin bu fikir ve bakış açısı ekseninde okunmalı ve anlaşılmalıdır. Bu anlamın ortaya çıkarılabilmesi için de tarihe kulak verilmelidir. (s.43) Beşinci ve son ilke ise, anlamın müfessirin tarihi ufkuyla tercüme edilmesidir. Müellif ile müfessirin yaşadığı tarihi ortamlar farklı ise doğal olarak bu ikisinin de kendileri ve âlemlerle ilgili olan tecrübeleri farklı olacaktır. Bu sebeple metnin barındırdığı anlam müfessirin tarihi ufkuna tercüme edilecektir. Yani tecrübelerin başka tecrübelerle tercüme edilmesidir. Böylece yaşayanlara ait sorular ve sorunlar aracılığıyla geçmişte yaşanmış tecrübelerin anlaşılmasıdır. İnsanın tarihsel bir mahiyete sahip olmasından dolayı tecrübeler de farklılaşmaktadır. (s. 45)

Yazara göre, zamansal ve mekânsal farklılığa rağmen bazı insani tecrübeler ortaktır. Kendi soru ve sorunlarımızı geçmişteki insanların soru ve sorunlarında bularak onların cevaplarını kendi cevaplarımızla ilişkilendirme imkânı bulmamızı sağlayan ortak insani tecrübelerdir. (s. 48) Yazarın buradan çıkardığı sonuç bir metnin ancak müfessirinin sahip olduğu ön kabul, önsel bilgi, eğilim ve beklentiler doğrusya anlaşılabiliridir. Ancak bunlar revize edilmeden metnin doğru anlamını elde etmek mümkün değildir. Müfessirler ıslah edilmiş olan bu öncülleri diğerlerinin değerlendirme ve eleştirilerine açarak tefsir işleminin kurucu unsurlarını oluşturan bu kabul ve beklentilerini revize etmek için yararlanmalıdırlar. (s. 50)

Şebusteri Kur'an ve Sünnet'ten örnekler ile hermenötik döngüyü açmaktadır. Fakihlerin ön kabulleri ile dini hükümlerin evrenselliği ve konuların belirlenmesiyle konuyu açıklamaktadır. Fakih sadece usûl ilminin imkânlarını kullanarak Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkaramaz. Fakihin sosyal, siyasi ve ekonomik konularda sahip olduğu dünya görüşü ve insan, toplum, hak, adalet, sanat, bilim, değerler ve ahlak anlayışı ile kabullerinin tümü hükümlerin istinbat edilmesinde belirleyicidir. İctihat ve fetva etkinliği bütün bu öncül ve kurucu unsurlar tarafından yönlendirilerek sonuç vermektedir. (s. 70)

Yazarın iddiası siyaset ve muamelatla ilgili konularda Kur'an, Sünnet ve fıkıh ilminin kurucu bir rol oynamadığıdır. Müslümanla-

rın sahip olduğu sosyal, siyasi, idari, iktisadi ve cezai, kurum ve yapılar İslam'dan önce Mekke ve Medine'de bulunmaktaydı. Kur'an, Sünnet ve fıkhn müdahalesi ise bunların İslami dünya görüşü doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. Kur'an ve Sünnet'in bu alanlardaki kurucu müdahalesi daha çok nelerin olmaması gerektiğiyle ilgiliydi. Mesela malın haksız yere yenmesi demek olan riba olmamalı, iktidar zayıfları ezme şeklinde kullanılmamalı, servet zenginler arasında dolaşan bir meta haline gelmemeliydi. (s.89) Şebusteri'ye göre fıkhn görevi her çağda ortaya çıkan ve o çağa has olan soru ve sorunlara İslam'ın genel ilke ve değerleri doğrultusunda cevap vermektir. Bu soru ve sorunlar ise insanın bilgi birikimiyle, sosyal ve siyasi yaşamın sürekli değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. (s. 97)

Şebusteri fakihlerin siyasi fetva ve görüşleri meselesi üzerinden bir örnekle konuyu açmaktadır; Müslüman düşünürler arasında İslami toplumun nasıl bir sosyal ve siyasi yapıya sahip olması gerektiğiyle ilgili üç değişik teorinin varlığından bahsetmektedir. Birinci teoriye göre Kur'an ve Sünnet'te yönetimle ilgili değersel ilkeler ve devlet kurumlarının nasıl olması gerektiği açıklanmıştır. (s.101) İkinci teoriye göre ise yönetimle ilgili olarak Kur'an ve Sünnet'te sadece değersel ilkeler vazedilmiş ve zamanın ihtiyaçlarına göre bunlara uygun yönetim biçimlerinin belirlenmesi insanlara bırakılmıştır. (s.103) Üçüncü teoriye göre ise Kur'an ve Sünnet'te yönetimle ilgili sabit şariat şeklinde kabul edilmesi gereken hiçbir değersel ilke yoktur. Kur'an ve Sünnet'te bulunan değersel ilkeler sadece bireysel ahlakla ilgilidir. (s. 105)

Yazar bu noktada şu soruları sormaktadır; Farklı bakış açıları nereden neş'et etmektedir? Neden bir grup düşünür Kur'an ve Sünnet'te evrensel ve sabit bir hukuk ararken diğerleri sadece değersel ilkelerin varlığından bahsetmektedir? (s.106) Cevabında ise; bu farklılığın kaynağının ilahi kelamın doğası veya mahiyeti olmayıp ilahi hitabın dışında tamamıyla beşeri olan bir olgunun bu farklılığın sebebi olduğunu belirtmektedir. (s.108) Fakihin, nassı tanrı ve insan hakkında sahip olduğu bilgiye göre anlayıp tefsir ettiğini belirtmektedir. Yazar her grubun fıkhi eğilimlerini ilahiyat, antropoloji ve sosyoloji ile ilgili ön kabul ve beklentilerinin belirlediğini söylemektedir. (s. 116)

Şebusteri kitabın ikinci bölümünde “Eleştiri, İslah ve Dini Düşüncenin Yeniden İnşası” başlığıyla konuyu işlemektedir. Ona göre, yeni kavram ve ifadeler şeklinde ortaya konan her şey bir bütün olarak indirilen ilahi hakikatin farklı şekillerde açıklanması ve tefsir edilmesinden ibarettir. Değişen ilahi hakikatin kendisi değil ifade edilme biçimidir. Bu yüzden de dini kavram ve ifadelerin dönemden döneme ya da mekândan mekâna değişmesi sorun değildir. (s.234) Ona göre, dini kavramların zamanla değişmesi içeriksel değil şekilseldir. Dini düşüncenin ise iki farklı şekilde eleştirildiğini söylemektedir. İlki mümince bir yoldan olmayıp amacının dinin temellerini yıkmak olan dışarıdan yapılan eleştiridir. İkincisi ise müminler tarafından kendi dini düşüncelerine karşı yapılan amacının dini düşüncenin daha verimli, dinamik ve kalıcı olmasını sağlayan içeriden yapılan eleştiridir. (s. 276)

Özet olarak değerlendirmeye aldığımız kitap dini metinler de dahil bütün metinlerin tek bir anlama sahip olamayacağını ele almaktadır. Bu kitapla neden ve nasıl Kur’an ve Sünnet’in yeni okuma ve tefsirlerinin yapılabileceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Kitabın etrafında döndüğü ana konu, Müslüman müfessir ve fakihlerin sahip oldukları ön kabul ve beklentiler doğrultusunda ortaya koydukları farklı anlayış ve tefsirler ile her zaman ortaya yeni anlayış ve yorumların çıkabilme imkânıdır. Dolayısıyla bu farklılığa kaynaklık eden ön kabul ve beklentilerin üzerine ciddiyetle eğilmek ve bunları zamanın ihtiyaçlarına göre revize etmek gerekmektedir. (s.388) Böylece Hermenötik döngü, müfessirin sahip olduğu bazı ön kabul ve beklentilerle metinde bulunan anlamı elde etmeye çalıştığı ve bunlardan yararlanarak bu manaya yaklaşıma gayret ettiği sürekli bir çaba olmaktadır. (s. 394)

Şebusteri, hakikat tekelciliğine karşı çıkararak dini metinlerde çokanlamlılığı savunmaktadır. Özelde içinde yaşadığı toplumun dini ve siyasi yapısını eleştirirse de aslında bütün İslam dünyasına seslenmektedir. Yazar hermenötik yöntemle resmi dini söylemin eleştirisini yapmaktadır. Yazarın çabası resmi dini söylemi ıslah etme, nas-tan yeni yorumlar elde etme ve modern dünya ile uyumlu hale getirmektir. Burada hermenötik yaklaşımı çözüm yolu olarak kullanılmaktadır. Ancak yazarın hermenötik düşünce sistemine sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Yazar İran rejimine, oradaki hâkim

olan dini anlayışa, mutlakçı düşüncelere karşı çıkmakta bunu da tarihsellik ve hermenötik üzerinden yapmaktadır. O modernizm düşüncesini tarihselci ve hermenötik bir söylem üzerine geliştirmektedir. Bunun arka planında ise modernizmin talepleri bulunmaktadır. Yazar batının anlam hâkimiyetini kabul etmekte çoğulculuk içerisinde yeni bir tekelcilik inşa etmektedir. Yine de dikkat çekici ve istifade edilmesi gereken bir eser olduğunu söyleyebiliriz

Berivan İNECİK

İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Öğrencisi
ORCID: 0000-0001-7831-2950.